

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

XIX. KÖTET.

1923 SZEPT.—OKT.

7—8. SZÁM.

A helynevek egy csoportjáról.

A következő sorokban olyan helyneveinkről fogok szólni, amelyeknek magyarul is, szláv nyelveken is egy és ugyanazon szókezdetük van, a helynév utolsó szótagja vagy utolsó szótagjai azonban a magyarban is, a szláv nyelvekben is egymástól különböznek. Vegyük pl. *Buda* vagy *Vác* nevét. A között magyar nevek mellett a szláv nyelvi nevek ezek: tót *Budín* (olv. *Bugyín*), lengyel *Budzyn* (LINDE), cseh *Budín* (GEBAUER, Slov.; olv. *Bugyín*), szerb-horvát *Büdim* (VUK³; változat *Budin varaš* BELLOSZTENECZ, JAMBRESSICH); tót *Vacov*. A magyar és a szláv nyelvi név közt az a különbség, hogy az egyik esetben a magyar *-a* szóvéggel szemben a szlávban *-in* (∞ *-im*) áll, a másik esetben pedig a magyar név egytagú (*Vác*), míg ellenben a tót névnek még egy szótagja, *-ov*-ja van.

Az a kérdés, hogyan függ össze a kétféle alak s mi a két nyelvbeli eltérésnek a magyarázata.

Hogy ezekre a kérdésekre megfeleljünk, előbb az idetartozó eseteket csoportosítjuk.

Az első csoportba azok a helynevek tartoznak, amelyekben a magyar név *-a*-ba, a szláv nyelvi *-in*-be végződik; vö.

Buda, l. feljebb. — Vukovártól kelet-déli irányban, Szerém megyében a Duna mellett fekszik a többi közt egy falu, melynek mai szerb-horvát neve *Sotin* (olv. *Szotin*). A falut a XVIII. és a XIX. sz.-ban magyarul is *Szotín*-nak hívták. A XIV—XVI. sz.-ban ennek a helynek, amely akkor város, illetőleg vár volt, magyarul *Szata* a neve (vö. 1360: Nobiles de *Zata*, 1416: Castrum *Zatha* stb. CSÁNKI II, 276, 287 | „mentionne digniora (loca) hoc sita sunt ordine: Tolna, Sexsart, Baia, Bata, Bodrog, Apat, Erduit, Bore, *Sata*, Axia, Drassat, Bakonostra . . .” l. RANZANUS, ed. MFLORE IV, 163.). Egyébiránt a XIV—XV. századi Magyarország területén nemcsak Valkó-, illetőleg Szerém megyében van *Szata* nevű hely. Ilyen nevű hely akkor Zala megyében is van (vö. 1428-ból, 1453-ból: *Zatha* CSÁNKI II, 795); ma is megvan e hely; *Szatta* néven Zalalövőtől délnyugatra. E magyar nyelvi *Szata* helynevek előbbi *Szata* személynévből származnak (vö. Vár. Reg. *Zota*; 1274-ből, 1275-ből *Zata* Kovács, Ind.). Valószínű, hogy a *Szata* szn. *-a* képzős származék a XIII. sz.-ban használt *Szat* szn.-ból (vö. 1297-ből *Zat*, 1211-ből *Zot* Kovács, Ind.; *Zot* Vár. Reg.). A *Szat* név helynévben is előfordul (vö. 1232 *Zoth* villa, Kovács, Ind.), s ami a valkó-, illetőleg szerémmegyei *Szata* (szerb-horvát *Sotin*) esetében fontos, hogy éppen itt Szerém megyében Ilok (Újlak) és Sid közt elvonuló országot mellett van egy falu, melyet szerbül, horvátul *Sot*-nak (olv. *Szot*; Lipszky-nél a szerb-horvát

alak *Sott*) hívnak, melyet azonban a XIII—XV. században magyarul *Szat* > *Szot* > *Szat*-nak hívták, l. CsÁNKI II, 286.

A második csoportba azok a helynevek tartoznak, amelyeknek szláv nyelvi nevében a magyar nyelvi név utolsó mássalhangzója után még egy *-ev* vagy *-ov* szótagja van; vö.

Vác ∼ tót *Vacov*, régibb tót *Vacovo* (l. BÉL MÁTYÁS adatát Nyr. XLI, 100). A Nyr. XLI, 97—103. lapján kifejtettem, hogy *Vác* neve személynévi eredetű. A XI—XIII. sz.-ban hazánkban vannak *Vác* nevű emberek, s van több *Vác* nevű lakott hely is. Azt is valószínűvé igyekeztem tenni, hogy e szn. a magyarban tót vagy cseh eredetű. Csehországban a XII. század óta mutathatók ki *Vacovy*, *Vacovice*, *Vacov* hn.-ek, s cseh helynévi alakjuk csakis előbbi *Vác*-kezdetű szn.-ból való lehet.

Az első csoportbeli helyneveknél a magyar *Buda*-, *Szatá*-nak szláv nyelvi *Budin*, *Sotin*, a második csoportbelinél pedig a magyar *Vác*nak tót nyelvi *Vacovo*, *Vacov* a megfelelője.

Aki ismeri a szláv nyelvek szóképzését, az azonnal észreveszi a két csoportbeli szláv elnevezések eltérésének okát. A szláv nyelvekben ugyanis általánosságban szabály, hogy személyt (esetleg állatot is) jelölő, *-a*-ba, *-i*-tövű *-u*-be végződő him- vagy nőnemű, *-r*-tövű nőnemű főnevekből a főnév által való birtoklást, hozzátartozást jelentő mellékeveket (adjectivum possessivum, nomen possessi) *-in* képzővel alkotjuk, pl. *Jona* ,Jónás' — *jonin* ,Jónásé, Jonae' | *Juda* ,Júdás' — *judin* ,Júdásé, Judae' | *sotona* ,sátán' — *sotonin* ,sátáné, Satanae' | *žena*, *baba* ,nő, asszony' — *ženin*, *babin* ,nőé, asszonyé, női, asszonyi' | *neprijazn* ,rosszaság, gonoszság' — ,ördög' — *neprijaznin* ,ördögé, Satanae' | *golobb* ,galamb' — *golobin* ,galambé, galambi' | *mati* ,anya', tő: *mater*-: *materin* ,anyáé, anyai' stb. Ha azonban más végű, illetőleg tövű személyt (esetleg állatot is) jelölő himnemű főnevekből alkotjuk az ugyanilyen funkcióju mellékeveket, akkor a melléknévképző *-ov*, pl. *Avraam* — *Avraamov* ,Abrahámé' | *Ivan* ,János, Iván' — *Ivanov* ,Jánosé, Iváné' | *szpasitel* ,Üdvözítő' — *szpasitel'ov* ,Üdvözítőé' | *lvz* ,oroszlán' — *lvzov* ,oroszláné' stb.

Ezen *-in* és *-ov* képzőknek a helynévadásnál nagy szerepük van (l. MIKLOSICH: Denkschr. XIV, 9). Az így képzett szláv mellékevek ugyanis jelzői lehetnek egy-egy helyet jelölő köznévek, pl. a *grad*, *hrad* ,vár, város', *selo* ,falu', *polje* ,mező' stb. szónak. Az így keletkezett jelzős szerkezetből aztán tapadás útján a melléknévi jelző önállósul: főnévesül. E tapadás útján keletkezett melléknévi jelzőből főnévesült földrajzi neveknek a szláv nyelvekben se szeri, se száma. A mai csehországi *Bavorov* hely eredetileg *Bavorov hrad* ,Bavor nevű férfi vára'; a cseh COSMAS történetíró († 1125) művében a többi közt olvassuk, hogy *Podivin* vára nevét *Podiva* nevű alapítójától vette („castrum *Podivin* dictum, a conditore suo *Podiva*“ PERTZ, MGH. IX, 80). A név tehát eredetileg *Podivin grad* s ebből *Podivin*. A szerb *Kösovo*, amely *kösov* melléknév semleges alakja, eredetileg *Kösovo polje* ,Rigómező' (szerb *kös* ,rigó'), s a jelzős szerkezetből tapadással keletkezett a magára álló *Kösovo*.

Így van az a magyar *Buda*, *Szata*, *Vác* szláv *Budin*, *Sotin*, *Vacovo* ∼ *Vacov* nevével is. Itt is — elméletileg véve a dolgot — előbbi **Budin* ,*grad*, **Sotin* ,*grad*, **Vacov grad* vagy **Vacovo mesto* jelzős szerkezetekből váltak ki tapadás útján a mai *Budin*, *Sotin*, *Vacov* helynevek.

A harmadik csoportba azok a helynevek tartoznak, amelyeknek tót nyelvi alakja ma *-ice* végű; a tót nevek nőnemű (eredetileg hímnemű) többes nominativusok. E nevek a magyarban *-ice* nélkül vannak meg. Ide való példáim a következők:

Appony (Kis-, Nagy-), *Appony-vára* Nyitra megyében a tapolcsányi járásban. A névre első adatunk 1218-ból van (vö. WENZEL I, 162; villa *Apon*); későbbi adatok: 1300: *Oponh* (l. Nyitramegyei Közlöny VII. évf. 44. szám); 1315: a Jowahun nobile de *Opon* (l. Anjouk. Okimt. I, 384); *Apony* (l. LIPSZKY, Rep.; Görög, Magy. átlás). A *-pp*-vel hangzó alakra l. KARÁCSONYI, Magy. nemzetségek I., II. index; KÁROLYI-SZALAY, NádasdyT. cs. levelezése 214. A hely, illetőleg helyek tót neve *Oponice* (l. *Malé O.*, *Velké O.*, *Oponický-zámek* LIPSZKY, Rep.), *Aponice* (NIEDERLE, Náródopisná mapa). Kétségtelen már most, hogy *Appony* helynév magy. *Apony* személynévből keletkezett, s e magy. szn. az *apa* 'vater' szóból *-ny* kicsinyítő képzővel keletkezett, amint ezt Gombocz a MNy. XI, 343., 345. lapján kimutatta.

Csejte (LIPSZKY Rep.-a szerint magyarul *Csejta* is) egykor vár, ma város Nyitra megyében. A névre első adatunk 1263-ból van, írott alakja *Chehthe*, olv. *Cséhchte*. Könnyű kimutatni, hogy ez alak egy régebbi magyar **Cséhcta* névből fejlődött, s csupán a véletlen műve, hogy ez alakjában okleveleinkből nem tudjuk kimutatni. A város mai tót neve *Čachtice*. E mai alak régebbi tót **Cechtice*, még régebbi **Cechtici* alakra megy vissza. Hogy a régebbi alak a tótban is *Če*-kezdetű volt, azt bizonyítja a város német neve is, amely mai napig *Tschechtitz* (l. BERNOLÁK, Slowár). Bizonyítja azonban a magyar *Csejte* = *Csejta* ~ *Cséhchte*, *Cséhte* = **Cséhcta* is.

Van már most Csehországban is egy falu, melynek a régi csehben *Čechtici*, *Čachtici* (több. nom. hímn.) volt a neve, később pedig *Čechtice* (l. Gombocz—MELICH, EtSzót. *Csejte* a.). A névben az *-ic* képző, melynek az ó-bolgárban *-išt*, az oroszban *-ič* (vö. pl. az orosz *Krivici*, *Radimici*, *Vjaticii* népneveket), a szerbben *-ić* (vö. pl. *Miletić*, *Nikolić* stb.) stb. a megfelelője. A képzővel a többek közt patronymikonokat is alkotunk, amelyek a csehben és a tótban többes számú alakjukban helynevekül is használtak. Így pl. a cseh *Lobkovice* (ó-cseh *Lobkovici*) hely eredetileg Lobkov utódai, majd hozzátartozói, végül általuk lakott hely. Ugyanígy a cseh *Litoměřice*, *Leitmeritz* (ó-cseh *L'utoměrici*) eredetileg *Ljutoměrs* utódai, majd hozzátartozói, végül általuk lakott hely. A cseh *Čechtici*-nek is *Čechta* utódai, majd hozzátartozói, jobbágysai, végül általuk lakott hely' a jelentése, értelme. Ez az értelme a nyitramegyei tót *Čachtice* névnek is; eredetileg azis *Čechta* ~ **Cséhcta* hozzátartozói, jobbágysai — majd általuk lakott hely jelentésű. A magyar helynév a pusztaság személynevet, a tót a továbbképzett alakot őrzi.

Kassa város Abauj megyében, tót neve *Košice* több. nom. fem. A hely már a XII. sz.-ban megvolt (l. Csánki I, 199). A *Csejtenél*, valamint a MNy. XVIII, 142. lapján elmondottak alapján a következőket írjuk: A magyar elnevezés személynévi eredetű, a személynév az ó-magyarban *Kosa* (vö. ilyen névre 1358 *Kosa* barsi bíró, Anjouk. Okltár VII) ~ *Kasa*, melyből a mai *Kassa* olyan alakulás, mint a *Szatta* alatt közölt mai *Szatta* név. A név magyar személynévi használatára vö., hogy Baranya megyében is van *Kassa*, sőt *Kassád* is (l. LIPSZKY, Rep.; Csánki II, 494). Személynévi eredet

mellett bizonyít a tót *Košice*, ó-tót **Košici* név is, melynek értelme, jelentése: *Kosa* utódai, hozzátartozói, alattvalói, általuk lakott hely, tehát mintha azt mondanám, *Kosáék* ~ *Kasáék*.

Léva vár, majd város Bars megyében. Nevére adataink a XII. sz. óta vannak (l. Kovács, Ind.). Hasonló személyneveink is vannak. Így a Vár. Reg. két *Léva* nevű emberről is megemlékezik s ilyen nevű embereket Dunántúlról is, Hont megyéből is ismerünk (l. Kovács, Ind.). A MNy. XVIII, 188. lapján azt igyekeztem bizonyítani, hogy az ó-magyar *Léva* neve (régibb *Léva* ~ *Léva* is lehet) az ó-magyar *Lětrěnc* 'Lőrinc' becéző alakja lehet, de természetesen másképp is magyarázható. Hogy *Léva* város neve személynévből való, arra tót neve is mutat. A tót név ma *Levice*, egykor a név **Levici* volt; németül *Leventz* a város neve (BERNOLÁK, Slowár). E tót *Levice* értelme, jelentése: „*Léva* utódai, hozzátartozói, jobbágysai, végül az általuk lakott hely*.”

Végig tárgyaltuk a három csoportba sorolható helyneveket, s azt találtuk, hogy mind a három csoportban a helynévnek személynév az alapja. A magyar és a szláv nyelvekbeli elnevezések közt az a különbség, hogy a magyar nyelvi név mindegyik csoportban a puszta, alanyesetben álló személynév, tehát *Buda*, *Szata*, *Vác*, *Appony*, *Csejte*, *Kassa*, *Léva*, ellenben a szláv nyelvekben a helynév a személynév egy-egy képzővel alkotott származéka. Mi lehet már most ez eltérésnek a magyarázata?

Ha a magyarba egy szláv *-in*, *-ov* vagy *-ice* végű köznévről vagy tulajdonnévről helynév átkerül, szóvégét mindenkor megtartja. Íme néhány példa a sok közül.

A mai *Vukovár* (ez alakban első adatok a XVIII. sz.-ból), régibb magyar *Valkóvár* egykor magyarul *Valkó*, még régebben *Volkó* = *Volkov* (l. MHK. 440) volt. ANONYMUS és más régi emlékeink szerint a legrégebb alak *Vlkový* (vö. castrum *vlcou* ANON. 42. §., CSÁNKI II, 289). Alig lehet benne kétség, hogy a magyar helynév egy szláv *Vlkov* helynévnek az átvétele s a szláv helynév a szláv *Vlk* személynévből képzett melléknév, amelynek jelentése, értelme: *Vlk*-é, *Vlk*-hoz tartozó, *Vlk* tulajdona. *Vlk* nevű szláv emberek minden szláv népnél kimutathatók (l. MIKLOSICH: Denkschr. X, 256); a név a szláv *vlkъ* 'farkas' köznévvvel azonos. A szláv *Vlkov* helynév *-ov*-ját a magyarban megtartotta; *-ov*-jából magyar *-ov*, majd *-ó* lett.

Egy másik példám *Trencsén* város neve. A nevet emlékeinkből 1111-től fogva tudjuk kimutatni, még pedig a következő alakváltozatokban: *Trēnycsēn* (vö. 1111: *Treinchēn*), *Trēncsin* (vö. 1113: ville *Trenciniensis*; XII—XIII. sz. *Trenchin*), *Trincsin*, *Trincsin*, *Trincsin*, *Trincsin* (vö. Kovács, Ind.), *Trüncsün*, *Türüncsün* (vö. ANON 39. §, castrum *trusun* ∅: *trusun*; 1194: *Turunsun* MHK. 433), *Trencsén*, *Trencsény*. A névről az a nézetem, hogy 'kökény' jelentésű tót *trnka*ból lett *Trnka* szn.-vezetéknevből ered. Ebből lett az *-in* képzővel a tóban **Trncin* 'Trnká-é'. A tót név a X—XI. század folyamán átkerült a magyarba, ahol **Trincsin* ∞ **Trincsin* > *Trüncsün* > *Türüncsün*, majd végül *Trēncsēn* > *Trencsén*(y) hangalakúvá fejlődött (a magy. *Trincs*-fejlődésre vö. a szláv *grnčarъ* 'fazekas' szóból lett *göröncsér*, veszprémegeyei *Gerencsér* puszta nevét, amely Szent István veszprémi görög oklevelében γινττσαρι olv. *Grincsari* alakban fordul elő, később ebből: *Girincsár* l. GYOMLAY Gy., Szent Istv. gör. okl., CSÁNKI

III, 231). A magyar név már korán elnyomta a tót **Trněn* nevet; a mai tót *Trenčín* e-je alapján magyar eredetű (vö., hogy a tót *Srnka* vezetéknev a magyarban *Szrenka* lett s ez újból visszakerült a tótba *Srenka* alakban, l. a Kuzmány-féle Hronka c. tót folyóirat 1836. évi folyamát, ahol az I., 1: 49. lapon ezt olvasom: „Radost gara od Josefa *Srenky*“. Cseh- és Morvaországban közönséges a *Trnka* családnév, hazánkban is van *Trnka* nevű család, sőt *Trenka* is. Ez utóbbi magyaros alak). Az ótót **Trněn* -*ín*-jét a magyarban megtartotta.

A Benicei Beniczky-család neve a turócmegyei *Benice* nevéből alakult. E községet tótul *Benice*-nek hívják s ez a község magyar neve a XVI., XVII., XVIII. s részben a XIX. sz.-ban is. E község a XIII. sz.-ban alakult s a középkoron át *Benefalva* a magyar neve (l. MÁLYUSZ ELEMÉR, Turóc megye kialakulása, Bpest 1922. 91. lp.). E nevet a XV., XVI. sz. folyamán elnyomja a község tót *Benice* neve s ez a hely magyar neve egész a XIX. sz. közepéig (l. LIPSZKY, Rep.), míg a XIX. sz. második felében és a XX. sz. elején *Benic* lesz a hivatalos név. A magyar *Benice* tehát a tót *Benicé*nek aránylag kései átvétele. A név a magyar *Bena* > *Bene* szn.-ből átvett tót *Bena* szn. -*ic*- képzős származéka. A tót -*ice* (több. nom. alak) a magyarba átkerülve megmaradt.

A fölhozott példák bizonyítják, hogy ha a magyar nyelv egy szláv -*ov*, -*in* vagy -*ic*- képzős, személynévi eredetű helynevet vesz át, e képzett szláv helynév képzőjét a magyarban megtartja. Eszerint a magyar *Buda* ∞ szláv *Budín*, *Szata* ∞ szláv *Sotín*, *Vác* ∞ szláv *Vacov*, *Appony* ∞ *Oponice*, *Csejte* ∞ *Čachtice*, *Kassa* ∞ *Košice*, *Léva* ∞ *Levice* nem lehet szláv nyelvi átvétel. Amde a szláv *Budín*, *Sotín*, *Vacov*, *Oponice*, *Čachtice*, *Košice*, *Levice* sem lehet a magyar *Buda*, *Szata*, *Vác*, *Appony*, *Csejte*, *Kassa*, *Léva* átvétele. Ha ugyanis a szlávok egy -*a*-ba végződő vagy mássalhangzós végű, magyar személynévi eredetű, magyar helynevet vesznek át, e helynévnek magyar szövége a szláv nyelvekben is megmarad. Ime néhány példa a sok közül.

A békésmegyei *Csabát* tót lakosai, akik e helyre a XVIII. században jöttek, tótul *Cábá* néven nevezik. Az ő nyelvükben, úgyszintén a többi békésmegyei és alföldi tót nyelvében *Gyula* városnak, Békés megye székhelyének *Dula* a neve (l. JANCOVICS szláv-magyar és magyar-szláv szótárát; a magyar *gy*-ből lett tót *d*-re vö., hogy a XIII. sz.-ban keletkezett turócmegyei *Gyulafalvát* tótul a mai napig *Dulice*-nek nevezik l. LIPSZKY, Rep.; MÁLYUSZ EL. I. m. 74. s köv. és itt alább). *Baja* városát (eredetére l. Gombocz: MNY. XI, 434) a XVII., XVIII. sz. határán Magyarországra betelepedett szerbek *Bäja* néven nevezik (l. Vuk³). *Csaba*, *Gyula*, *Baja* hasonló magyar személynévből lett helynevek. A pestmegyei *Ecsér*, *Csomád* községek nevei régi magyar személynévből valók; e falvak tót lakói, akik újabb időben jött telepesek, a maguk nyelvén községeiket *Ečer*, *Comád* néven nevezik.

Ha tehát egy helyet a magyarok pusztá személynévvél (vö. *Buda*, *Vác*, *Appony*, *Csejte*, *Kassa*, *Léva*), a szlávok pedig ugyane személynévvél -*in*g, -*ov*g, -*ic* képzős származékával nevezik, akkor a kétféle nyelvi név nem lehet egymásnak közvetlen átvétele. Mi hát mégis köztük az összefüggés? Honnan van a közös személynévből való elnevezés?

A megfejtést megadja nekünk a fentebb idézett turócmegyei

Benefalva: tót *Benice*, *Gyulafalva*: tót *Dulice* s az ugyancsak turócmegyei *Tonkaháza*: tót *Tomčín* és *Tomčany*, amely nevek a XIII—XV. sz. közti időben keletkeztek. A helyek keletkezésének, elnevezésének pontosan ismerjük a történetét is (vö. MÁLYUSZ i. m. és MNY. XIX, 72). A helyek megcáfolhatatlanul bebizonyíthatólag magyar emberek által a XIII. sz.-ban alapított helyek, falvak, s élő személyektől vették nevüket. Turóc megyében ugyanis a XIII. sz.-ban az autochton tót lakosság mellett a sikon letelepedett magyarnyelvű lakosság is volt, mely lakossághoz harmadikul a XIV. sz.-ban németnyelvű telepek járultak (Sztubnya, Szklenó: Glaserhaü). Ez utóbbiakat Körmöcbánya német lakossága alapította (l. MÁLYUSZ i. m. 94). A fenti három helyet magyarul *Benefalvának*, *Gyulafalvának*, *Tonkaházának* (régibb magyar alak *Tomkaháza*) csak akkor lehetett elnevezni, mikor *Bene*, *Gyula*, *Tomka* > *Tonka* (kicsinyítés ómagyar *Tomás*, *Tamás*-ból) éltek. Ötven-hatvan év múlva haláluk után ilyen elnevezés népi úton nem keletkezhetett. Azonban ugyanaz áll a tót nyelvi elnevezésekről is. A tót ember is csak akkor nevezhette el *Benice*-nek, *Dulice*-nek, *Tomčín*-nak és *Tomčany*-nak *Bena* > *Bene*, *Gyula*, *Tomka* (ebből *nk* > *nk* fejlődéssel: *Tonka*, vö. ómagyar *uromk*: mai magyar *urunk* stb.) birtokát, lakott helyét, falvát, ha *Bene*, *Gyula*, *Tomka* birtokosok személy szerint is ismerte, tehát életükben. Ötven-hatvan év múlva haláluk után ilyen elnevezés népi úton nem keletkezhetett volna, de nem is lett volna értelme egy rég elhalt birtokosról venni a nevet.

A felhozott turócmegyei helynevek tehát a két nyelvben csakis egyszerre, egyidőben, s csakis a helynévben jelölt személyek életében keletkezhettek. Amíg Turóc megyében a tót lakosság mellett élt a magyar nyelvű lakosság is, a két név egymás mellett volt használatban. Amint a magyarság eltótosodott, természetesen a magyar nevek feledésbe mentek (máskép magyarázza MÁLYUSZ i. m. 143) s helyüket a hivatalos iratokban is a tótok foglalják el. Ez a XV. században történt. A magyarországi vezetéknevek a XV—XVI. sz. folyamán keletkeztek; misem természetesebb tehát, minthogy a tósgyökeres magyar származású *Benicei Beniczkyek*, *Tomkaházi Tomcsányiak* ekkor keletkezett vezetéknevei e XV—XVI. századi állapot visszatükröződései.

Ezek után világos a magyar *Buda* ∞ szláv *Budín*, *Szata* ∞ szerb-horvát *Sotin*, *Vác* ∞ tót *Vacov*, *Vacovo*, *Appony* ∞ tót *Oponice*, *Csejte* ∞ tót *Čachtice*, *Kassa* ∞ tót *Košice*, *Léva* ∞ tót *Levice* keletkezésének története is. Ezek is — amennyiben népi eredetű elnevezések — a két nyelvben csakis egyszerre, egyidőben, s csakis a helynévben jelölt személyek életében keletkezhettek. *Buda*, *Szata*, *Vác*, *Apony*, *Csejte*, *Kasa* ∞ *Kosa*, *Léva* > *Léva* személyek halála után ötven-hatvan év múlva népi úton sem a magyar, sem a szláv nyelvi helynév nem keletkezhetett. A magyar és a szláv elnevezések tehát egyidejűek, amiből következik, hogy ott, ahol fenti jellegű helynevek vannak, a helyek lakossága, vagy e helyeket környező lakosság a kétféle nyelvi név keletkezésekor nyelvi tekintetben nem volt egységes. E lakosságnak két nyelvhez tartozónak kellett lennie; ott tehát magyarok és szlávok laktak.

Hogy a két nép ezen egymásmellettsége közelebről meghatározva mikor volt, arra feleletet elsősorban azon az alapon lehet adni, mely időben fordulnak elő először az illető helynevek történeti emlékeinkben. Azonban — úgy látszik — általánosságban is meg lehet állapítani egy szabályt. Azok a helynevek, amelyek a pusztá magyar személynévet tüntetik fel, a történeti adatok tanúsága szerint általában régibb időkből mutathatók ki, mint azok a nevek, amelyek a személynév mellett a birtokot jelölő szót is: *-fa*, *-falva*, *-háza*, *-háza*, *-telke* stb. feltüntetik, amelyek tehát birtokos összetételek. *Buda*, *Bene*, *Gyula* stb. általában a történeti emlékek tanúsága szerint régibb magyar helynév, mint *Budaháza* (Ung m.), *Benefalva*, *Gyulaháza* (Szaboics m.) stb.

(Folytatjuk.)

MELICH JÁNOS.

A lélektani magyarázatnak a mondatban való szerepe.¹

A mondatnak éppúgy, mint minden más tudománynak, végső célja a jelenségek oksági kapcsolatainak földerítése. Ezen célt szolgálja a mondatban — miként a nyelvtannak többi részeiben is — a *származtató* (genetikus) módszer. Míg azonban a nyelvtan többi részeiben, a hangtanban és a szótanban már többé-kevésbé biztos módszertani elvekre támaszkodhatik a nyelvi jelenségek vizsgálója, addig a mondatban terén nem vagyunk ily kedvező helyzetben. Hogy a *történeti* módszer a mondati jelenségek igazi megértésének is egyik kulcsa, az ma már elvitathatatlan tény. Azonban ugyanezt nem állíthatjuk az *összehasonlító* módszerről is. A szorosan vett összehasonlító módszernek a mondatban való használhatóságának terjedelmét illetőleg nem egységesek a vélemények ma. Tanulságos e tekintetben az összehasonlító mondati atyjának, DELBRÜCKNEK fokozatos visszavonulása, kül. mióta MORRIS (On principles and methods in Latin syntax. 1901. OERTELLEL együtt: An examination of the theories regarding the nature and origin of indo-european inflection. Harvard Studies in classical philology. 1905. XVI. 63. s kv. 1.) az összehasonlító módszernek a mondatban való használhatósága ellen nyilatkozott LUDWIG adaptációs elméletének hatása alatt. MORRIS mondati vizsgálataiban csak egy nyelvre szorítkozik, amelyen belül szerinte teljesen kielégítő módon meg lehet állapítani a nyelvfejlődés törvényeit. MORRIS eljárás módja követőkre talált. Így KROLL (Lateinische Syntax. Bursian: Jahresber. f. die Fortschritte d. klass. Altertums. 124. k. 1905. 340—9. Moderne lateinische Syntax. Neue Jahrb. 1910. XIII, 318—326. Geschichte d. klass. Philologie. 1909. 130.) a történet-lélektani iránynak híve a mondatban. Szerinte az összehasonlító módszer inkább csak ott alkalmazható, ahol a nyelv alaki elemeiről van szó, tehát a hangtanban és az alaktanban, azonban a mondatban a legcélravezetőbb eljárás az, ha a nyelvfejlődés általános elveivel fölszerelt kutató az egyes nyelveket külön-külön vizsgálja és a történeti módszerrel igyekszik megállapítani az illető nyelv mondati jelenségeinek történeti fejlődését és ezt lélektanilag megmagyarázni.

¹ Magántanári próbaelőadás, melyet a szerző a budapesti Pázmány Péter Tud. egyetemen 1922. dec. 23-án tartott. — SZERK.